

Методичні рекомендації

щодо активізації антибулінгової політики в закладах освіти та підтримки психологічної безпеки здобувачів освіти

Одним із головних завдань закладу освіти є повсякденна психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу, яка має проводитись систематично і поетапно, починаючи із закладу дошкільної освіти. Досить часто проблеми цькування і насильства в освітньому середовищі стають перепорою для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Допомога дорослих дуже потрібна дітям та молоді в будь-якому віці, особливо якщо дії кривдників можуть завдати серйозної шкоди фізичному та психічному здоров'ю.

Сьогодні внесло корективи в освітній процес та незмінним лишилося те, що усі ми маємо працювати заради безпеки та розвитку наших дітей. Війна – надзвичайно складний час для усіх, а діти потерпають від неї найбільше. Адже їхня безпека, добробут та доступ до освітніх послуг під загрозою через жахливі події, які наразі відбуваються в нашій країні. У стані війни діти належать до найвразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти.

Заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття учнями та ученицями знань в безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки.

Вирішальна роль у протидії насильству і булінгу належить педагогам. Проте впоратися з цією проблемою вони можуть тільки завдяки системному підходу та підтримки керівництва школи, батьків, представників місцевих органів влади та громадських організацій, а також із залученням та участі дітей та молоді.

У цих обставинах заклад освіти повинен стати своєрідним осередком, для об'єднання жителів громади, яка приймає людей з небезпечних регіонів, які вимушені були покинути свої домівки задля своєї безпеки. У багатьох регіонах заклади освіти не тільки продовжують надавати освітні послуги, а й перетворюються на осередки для надання різних видів допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з багатьма проблемами, перебуваючи в нових соціальних умовах, однією з таких проблем може стати цькування дитини, яка змушена була переїхати та потрапила в новий класний колектив.

Уперше термін булінг (з англ. «bully» – хуліган, забіяка, грубіян, насильник; «bullying» – цькування, залякування, зневажання) з'явився на початку 70-х рр. ХХ ст. у Скандинавії, де група дослідників вивчала явище насильства між дітьми в школі. Проблема булінгу, як психологічна, була

окреслена ще в 70-80-х роках минулого століття у Швеції та інших країнах Європи.

Булінг або цькування в закладі освіти — це вид насильства, довготривала агресивна поведінка однієї дитини (або групи дітей) щодо іншої дитини, яка супроводжується постійним психологічним або навіть фізичним впливом.

Типові ознаки булінгу:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін:
  - кривдник (булер);
  - потерпілий (жертва булінгу);
  - спостерігачі;
    - дії/бездіяльність кривдника, наслідком яких є:
      - заподіяння психічної та/або фізичної шкоди;
      - приниження;
      - страх;
      - тривога;
      - підпорядкування потерпілого інтересам кривдника;
      - спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Важливо! Булінг впливає на всіх його учасників.

Постраждалі від булінгу:

- втрачають відчуття емоційної та фізичної безпеки, довіри до місця, у якому мають перебувати щодня;
- відчувають безпорадність і страх від постійної загрози. Булінг провокує тривожні та депресивні розлади, пригнічує імунітет, що підвищує вразливість до різних захворювань;
- втрачають повагу до себе. Страх та невпевненість руйнують здатність до формування та підтримки стосунків з однолітками, що призводить до відчуття самотності;
- втрачають інтерес до різних форм активності та не можуть нормально навчатися. У деяких випадках простежується зв'язок між потерпанням від булінгу та розладами харчування (анорексії та булімії), емоційної сфери (депресіями та суїцидальною поведінкою).

Булери:

- частіше за інших потрапляють у ситуації, де проявляється насильство та порушуються закони;
- беруть участь у бійках, причетні до вандалізму, залучаються до ранніх статевих стосунків, мають досвід вживання алкоголю та наркотичних речовин.

Спостерігачі:

- часто страждають від відчуття безпорадності, етичного конфлікту: втрутитись у ситуацію булінгу чи ж залишитись осторонь;
- потерпають від депресивних станів чи перебудження, намагаються менше відвідувати школу.

Наголошуємо, що особливої уваги потребують проблеми попередження булінгу (цькування) та будь-яких проявів насильства й жорстокого поводження з дітьми в сучасному суспільстві, які зумовлені збільшенням фактів насильства та небажанням соціуму відкрито розглядати ці питання, а й проведенням в країні військових дій.

Жертвою булінгу може стати будь-хто з дітей, особливо той, хто вирізняється із загального кола своїх однолітків. Підґрунтям для глузувань та булінгу може стати руде волосся, занадто високий або занадто низький зріст, вага тіла, особлива форма голови, носа, очей, рота, національність, соціальні або фізичні обмеження, успіхи у навчанні, матеріальні можливості або навіть особливості характеру. Крім того, жертвою булінгу може стати також той, кому складно спілкуватися з однолітками, хто поводить себе відлюдкувато чи, навпаки, провокативно.

Отже, в закладах освіти, які приймають дітей з окупованих територій, або територій, де ведуться бойові дії, педагогічний персонал повинен не забувати, що окрім соціальної допомоги дітям-переселенцям потрібна допомога в адаптації та соціалізації в нових для них умовах. Коли в заклад освіти до вже сформованого колективу потрапляє нова дитина, а особливо, якщо вона якимись рисами вирізняється серед інших однолітків, то вона може стати потенційною жертвою булінгу. Саме тому в класах/групах, де зараховуються нові діти, треба обов'язково проводити роботу з профілактики та протидії булінгу.

Наголошуємо, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018р. № 2657-VIII передбачено, що **керівник закладу освіти** в межах наданих йому повноважень забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування) (абзац десятий частина третя статті 26 Закону України «Про освіту»): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>

Відповідно до пункту 1 частини першої Закону України «Про повну загальну середню освіту» безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Також, наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. №1646, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2020 р. за №

11/34394, затверджено Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядок застосування заходів виховного впливу: https://ips.ligazakon.net/resource/main_documents?q=%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3&sort_by_def=&p=0

Дитина, яка стала свідком булінгу, передусім може розказати про це батькам, вчителю, фахівцеві психологічної служби або безпосередньо директору. Якщо педагог або інший працівник закладу освіти став свідком булінгу, або йому стало відомо про випадок цькування, то він має негайно повідомити керівника закладу незалежно від того, чи поскаржилась йому жертва булінгу чи ні. **Керівник закладу** розглядає таке звернення (усне чи письмове), скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу та окреслює подальші дії. До складу такої комісії можуть входити педагоги, практичний психолог, соціальний педагог, керівник закладу та інші зацікавлені особи. Комісія з розгляду заяви про ймовірний булінг з'ясовує усі обставини випадку, здійснює опитування всіх учасників події, проводить психологічне та соціально-педагогічне вивчення фактів та причин. Протягом трьох днів обговорює результати роботи та приймає рішення про підтвердження факту булінгу чи його відсутність. Якщо комісія визнала, що це був булінг, а не одноразовий конфлікт, то очільник закладу зобов'язаний повідомити уповноважені підрозділи органів Національної поліції України та Службу у справах дітей. Якщо комісія не кваліфікує випадок як булінг, а постраждалий не згодний з цим, то він може звернутись до органів Національної поліції України. За будь-якого рішення комісії керівник закладу забезпечує психологічну підтримку усім учасникам випадку.

Також треба брати до уваги, що в умовах війни та дистанційної освіти збільшується кількість випадків небезпечної поведінки дітей в мережі Інтернет, соціальних групах, що загрожує життю, здоров'ю та безпеці здобувачів освіти. Під час війни батьки зазвичай зосереджені на виживанні, вирішенні безпекових питань та проживанню особистих та родинних історій війни. Тому приділяють менше уваги дітям, яким доводиться самотійно шукати сенс у тому, що відбувається. Зокрема, йдеться про вплив соціальних мереж в Інтернеті та залучення з їх допомогою дітей до різного виду правопорушень проти державності. Стрімкий розвиток нових технологій відтворення сучасних інформаційно-комунікативних потоків зумовлюють принципові зміни в системі управління ризиками інформаційної безпеки. Комплексна оцінка актуальних загроз психологічній безпеці особистості в умовах інформаційного вибуху потребує нагального визначення інноваційних підходів до підвищення якості формування медіа-інформаційної культури особистості, що передбачає принципову трансформацію системи особистого захисту та протидії негативним впливам в умовах медіакратії, інформаційних війн, наявності великої кількості сумнівних інформаційних джерел, спаму, токсичної пропаганди та реклами, інформаційного перевантаження та інформаційних ризиків у контексті сучасних суспільних викликів, зумовлених військовими

діями в Україні. Саме тому велику увагу потрібно приділяти питанню профілактики кібербулінгу в сучасному суспільстві.

Враховуючи вище зазначене, **працівникам психологічної служби** при роботі за напрямком «профілактика» та виявлення булінгу серед учнів та учнівської молоді в умовах воєнного стану слід дотримуватись наступних рекомендацій:

- вивчати та дотримуватись нормативно-правової бази;
- спостерігати, аналізувати взаємини між учасниками освітньої взаємодії та посилювати індивідуальну роботу з дітьми, які мають ознаки девіантної, агресивної поведінки та їх батьками чи законними представниками;
- сприяти в проведенні інформаційно-просвітницької роботи з батьками дітей;
- розміщувати інформацію з питань профілактики булінгу (цькування) на сайтах закладів освіти, «Кабінетах психолога/соціального педагога» та постійно оновлювати інформацію за даною темою для всіх учасників освітнього процесу;
- використовувати в профілактичній роботі в закладах освіти матеріали, які розміщені на сайті МОНУ у рубриці «Корисні посилання щодо теми антибулінгу»;
- розміщувати на сайтах закладів освіти та доступному місці в закладі освіти інформацію з гіперпосиланням на офіційний вебсайт системи Безоплатної правової допомоги www.legalaid.gov.ua .;
- розміщувати на сайтах закладу освіти, кабінетах практичного психолога/соціального педагога та доступному місці в закладі освіти контактну інформацію про керівників і педагогічних працівників закладу освіти до яких, відповідно до посадових обов'язків, можуть звертатися учасники освітнього процесу для оперативного розв'язання питань, що стосуються захисту прав та інтересів дитини, збереження життя чи здоров'я;
- систематично проводити та розміщувати на сайтах закладу освіти, кабінетах практичного психолога/соціального педагога інформаційні та просвітницько-профілактичні заходи з учасниками освітнього процесу щодо безпечного користування Інтернет-ресурсами, медіаграмотності та медіазахисту;
- поширювати серед батьків інформацію щодо запобігання всім формам насильства та актуальним медіазагрозам;
- сприяти формуванню в учасників освітнього процесу потреби набувати навичок:
  - свідомого, відповідального споживання медіапродукції, розвивати критичне мислення, здатність відокремлювати оцінювальні судження, що транслуються у медіапросторі, від реальних фактів;
  - обмежувати себе, особливо в критичних ситуаціях, споживанням інформації лише в обсягах, необхідних і достатніх для розв'язання певної життєвої проблеми;
  - виробити у себе толерантність до невизначеності, усвідомити, що від загроз та небезпек, які з'являються в сучасному світі, можна успішно

захищатися навіть за умови недостатнього знання про їхні причини, якщо опанувати надійні способи захисту.

- впроваджувати профілактичні, розвиткові та корекційні програми, спрямовані на профілактику булінгу (цькування) у закладах освіти. Перелік просвітницько-профілактичних програм розміщено на вебсайті ДНУ «ІМЗО» за покликанням: <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichnarobota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/najkraschirozrobky-metodyky-treninhy-zhurnaly/>

Просимо особливу увагу приділити:

- інформуванню учнів щодо безпеки під час використання інформаційно комунікаційних технологій та інших медійних засобів, навичок безпечної поведінки в Інтернеті на період дії воєнного стану;

- розробленню та розповсюдженню серед учасників освітнього процесу інформаційних матеріалів щодо здорового та безпечного способу життя, розміщення їх електронних версій на вебсайтах закладів освіти (засновників закладів освіти) тощо.

Поради **педагогічним працівникам** щодо протидії булінгу:

- допоможіть дітям вивчити правильну термінологію. Поясніть, що люди, які змушені були покинути свої домівки, - не біженці, вони – вимушено переміщені особи;

- поясніть учням, що люди приїхали до більш безпечних регіонів країни тому, що були змушені рятувати дітей та себе. За інших умов вони залишилися б удома, де в них були гідні умови для життя тощо;

- говоріть з учнями відверто. Варто пояснити, що війна завжди була ґрунтом для дискримінації за будь-якими ознаками. Ті, хто опинився у вразливій ситуації, сприймаються як слабші, або навіть як винні у тому, що сталося. А від цього до булінгу та дискримінації лишається лише крок!

Так, теперішня ситуація неймовірно складна, але в будь-якому разі потрібно підтримувати одне одного, а не пригнічувати чи ображати;

- поясніть дітям основні принципи недискримінації, толерантного ставлення до інших людей. Розкажіть про дискримінацію, якою вона буває та чому виникає;

- аналізуйте ситуацію: приділяйте особливу увагу особам, які можуть стати потенційними жертвами булінгу, якщо побачите перші ознаки цькування – неодмінно втручайтеся;

- завжди враховуйте лише факти, а не припущення або побоювання однієї зі сторін (або власні);

- розробіть план дій та варіанти розв'язання проблем (навіть гіпотетичних). Так ви будете готові та не витратите час дарма;

- об'єднайтеся із колегами. Дискримінація – глобальне явище, із яким складно впоратися самотужки. Тож найкраще рішення – діяти разом;

- оберіть стратегію дій. Є різні алгоритми дій учителя, який бачить дискримінацію чи булінг. Але просто неприпустимо залишатися осторонь. Явище не зникне саме по собі;

- встановіть правила, створіть разом із дітьми статут для протидії дискримінації, булінгу. Учні мають розуміти, чому та чи інша поведінка буде неприйнятною та знати, що порушення правил обов'язково призведе до негативних наслідків.

- проводьте тематичні виховні години, не бійтеся говорити про війну, її причини та наслідки.

Як запобігти булінгу в дитячому колективі?

Поради для батьків та педагогічних працівників.

Швидка та доречна реакція дорослих (батьків і вчителів) на ситуацію булінгу повертає дітям відчуття безпеки та захищеності, демонструє, що насильство не прийнятне. Саме тому, як тільки Ви побачили або дізналися про булінг:

- негайно втручайтесь та зупиняйте насильство! Булінг не можна ігнорувати;

- зберігайте спокій та будьте делікатними, не примушуйте дітей публічно говорити на важкі для них теми. Краще вести розмову наодинці, або в малих групах;

- уникайте слів «жертва» чи «агресор» - це призводить до стигматизації;

- не намагайтеся ставати на чийсь бік або викликати відчуття провини до того, хто потерпає від булінгу. Так ви закріплюєте поведінку жертви;

- пояснюйте, які саме дії є насильством і чому їх необхідно припинити;

Не вимагайте публічних вибачень. Це може загострити ситуацію;

- допоможіть дітям зрозуміти, що таке булінг і як протистояти йому безпечно;

- спілкуйтеся з дітьми, прислухайтеся до них. Знайте їхніх друзів, запитуйте про школу, розумійте їхні проблеми;

- заохочуйте дітей робити те, що вони люблять. Інтереси та хобі можуть допомогти дітям здружитися і попередити схильність до булінгу;

- показуйте приклад ставлення до інших із добротою та повагою.

Якщо Ви побачили принизливе фото чи відео з дитиною у соціальних мережах, Вам слід спокійно та поступово зробити наступні кроки:

- поговоріть з дитиною. Скажіть, що Ви не звинувачуєте її у тому, що фото/відео потрапило до мережі (формування культури користування кіберпростором тема, якій слід приділяти багато уваги, але не в кризовій ситуації);

- запевніть дитину, що вона може Вам довіритись і показати всі образливі відео та фото, як соромно б їй не було. Часто такий контент інтимного характеру, через що дитині важко про це говорити;

- підкресліть, що Вас зараз цікавить не їх вміст, а як їх вилучити з мережі;

- напишіть особистого листа до сервісу технічної підтримки соціальних мереж про те, що контент (вказіть посилання) принижує права дитини, і Ви вимагаєте його вилучити;

- покажіть дитині, що Ви на її боці у цій складній ситуації;

- поясніть дитині правила безпечного користування соціальними мережами.

Як зрозуміти, що дитина піддається булінгу/кібербулінгу:

- у дитини мало або взагалі немає друзів, з якими вона проводить час.
- боїться ходити до школи або брати участь у заходах із однолітками (гуртки, спорт);
- ходить до школи довгим, незвичним шляхом;
- втрачає інтерес до навчання або раптом починає погано вчитися;
- приходиться додому сумна, похмура, зі сльозами.
- постійно відмовляється йти до школи, посилаючись на головний біль, біль у животі, погане самопочуття;
- має розлади сну або часті погані сни;
- втрачає апетит, проявляє тривожність, страждає від низької самооцінки;
- якщо дитину шантажують у школі, вона може почати просити додаткові гроші на кишенькові витрати, щоб відкупитися від агресора.

Як допомогти дитині, якщо вона піддається булінгу.

Коли діти стають жертвами булінгу вони соромляться про це говорити та часто звинувачують себе в тому, що сталося. Придивіться до поведінки та настрою своєї дитини.

Якщо Ви маєте підозри, що вона стала жертвою булінгу:

- у першу чергу заспокойтесь, і тільки після цього починайте розмову з дитиною;
- дайте відчути, що Ви поруч, готові підтримати та допомогти, вислухати та захистити;
- запевніть дитину, що Ви не звинувачуєте її у тому, що відбувається, і вона може говорити відверто;
- пам'ятайте, що дитині може бути неприємно говорити на цю тему, вона вразлива у цей момент. Будьте терплячими та делікатними;
- спробуйте з'ясувати все, що зможете, проте не повторюйте ті ж самі запитання по декілька разів, допитуючись;
- запропонуйте подумати, які дії допоможуть дитині почуватися у більшій безпеці зараз (наприклад, бути певний час ближче до дорослих, не залишатися після уроків тощо);
- розкажіть дитині, що немає нічого поганого у тому, щоб повідомити про агресивну поведінку щодо когось учителю або принаймні друзям;
- поясніть різницю між «пліткуванням» та «підслуванням» про своє життя чи життя друга/однокласника;
- спитайте, яка саме Ваша допомога буде корисна дитині, вислухайте уважно. Можливо Ви запропонуєте свій варіант. Це допоможе розробити спільну стратегію змін;
- пам'ятайте, що ситуації фізичного насильства потребують негайного втручання з боку батьків та візит до школи;
- спільно з дитиною шукайте нові способи реагування на ситуацію булінгу.

Як допомогти дитині, якщо вона виявилась агресором.

Для того, щоб надати допомогу дитині-булеру, треба перш за все зрозуміти причину такої поведінки. На жаль, вони не до кінця розуміють, якої

шкоди та страждань завдають. Булери вважають смішними знущання зі слабшої дитини, а коли отримують схвалення зі сторони однолітків, відчують себе сильними лідерами. Причини того, що діти починають цькувати інших можуть бути самими різноманітними. Одні булять, тому що самі страждають від насильства (вдома, у спортивній секції, наслідки військової агресії тощо). Таким чином вони виміщають свій біль та злість через знущання і приниження слабших за себе. Інші діти булять задля встановлення свого авторитету в колективі однолітків, а відчуття переваги над іншими приносить їм задоволення.

Важливо те, що дитині, яка булить інших, увага та допомога потрібна не менше, ніж тій, яка страждає від булінгу.

Працюючи з дитиною-булером треба дотримуватись наступних правил:

- відверто поговоріть з дитиною про те, що відбувається, з'ясуйте як вона ставиться до своїх дій і як реагують інші діти. Ви можете почути, що «всі так роблять», або «він заслуговує на це»;

- уважно вислухайте дитину і зосередьтеся на пошуку фактів, а не на своїх припущеннях;

- не применшуйте серйозність ситуації – глузування, бійки та інші форми агресивної поведінки це не просто дитячі жарти та цілком природна частина дитинства;

- ретельно поясніть, які дії вважаються переслідуванням інших:

- цькування,
- образливі прізвиська,
- загрози фізичного насильства,
- залякування,
- висміювання,
- коментарі з сексуальним підтекстом,
- бойкот іншої дитини або підбурювання до ігнорування,
- плітки,
- публічні приниження,
- штовхання,
- плювки,
- псування особистих речей,
- принизливі висловлювання або жести;

- діти, які булять, заперечують це так довго, настільки можуть. Спокійно поясніть дитині, що її поведінка може завдати шкоди не тільки жертві, а й усім оточуючим. І щодалі це заходитиме, тим гірше булінг впливатиме на всіх учасників;

- дайте зрозуміти дитині, що агресивна поведінка є дуже серйозною проблемою, і ви не будете терпіти це в майбутньому. Чітко і наполегливо, але без гніву, попросіть дитину зупинити насильство;

- скажіть дитині, що їй потрібна допомога, а тому Ви тимчасово триматимете зв'язок з учителями, щоб упевнитись що дитина намагається змінити ситуацію;

- загрози та покарання не спрацюють. Можливо, на якийсь час це припинить булінг, та в перспективі це може тільки посилити агресію і невдоволення;
- буде зайвим концентрувати увагу на відчуттях дитини, яку булять. Той, хто виявляє агресію, як правило відсторонюється від почуттів іншої людини;
- агресивна поведінка та прояви насильства можуть вказувати на емоційні проблеми дитини та розлади поведінки.

Форми роботи для протидії цькуванню.

- Класні години. Вони не мають стати рутинною. Короткі, але часті розмови значно ефективніші за тривалі, але епізодичні.
- Бесіди фахівців психологічної служби закладу освіти з дітьми.
- Загальношкільні квести та конкурси.
- Виставки плакатів, літератури тощо.
- Участь у різноманітних благодійних акціях.
- Читання та обговорення книг, де висвітлюється проблема цькування.
- Перегляд і обговорення кінострічок/відеороликів на аналогічну тему. Більшість учнів переймається почуттям жертви булінгу, коли бачать, що відбувається на екрані.
- Театралізовані постановки на тему булінгу. Правильний вибір акторів для спектаклю, хороша підготовка і гра допоможуть донести до глядачів принципи добра та поваги.
- Психологічні тренінги, рольові ігри.

У зв'язку з запровадженням воєнного стану та переходом закладів освіти на дистанційну форму навчання робота з профілактики та виявлення булінгу (цькування) в закладах освіти здебільшого проводиться дистанційно з використанням вебпростору.

Форми роботи онлайн:

- проведення вебінарів, вебконференцій, онлайн-студій та ін.;
- листування в вайбері та інших мобільних додатках, які призначені для спілкування;
- створення учнями власних оригінальних плакатів проти знуцань. Якщо діти навчаються вдома, вони можуть розмістити роботи на сайті закладу освіти, віртуальній дошці оголошень за допомогою такого додатка, як Padlet, або створити слайд-шоу на Google Диску із відкритим доступом до файлів.
- розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів на сайтах закладів освіти, сторінках практичного психолога/соціального педагога, у соціальних групах в мережі інтернет, та ін.

Кожен із цих заходів розвиватиме у дітей соціальну та комунікативну компетенції, тобто здатність поважати думку інших людей і вміти пояснити свою позицію, ефективно співпрацювати в колективі.

Важливо знати, що навіть в умовах проведення воєнних дій, держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги за номером Єдиного контакт-центру: 0 800 213 103 (цілодобово та безплатно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів).

Діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді). З квітня 2020 року безоплатна правова допомога (БПД) створила в месенджері Telegram чат «Правова допомога протидії насильству», де постраждалі від домашнього насильства та свідки можуть отримати консультацію юристів щодо захисту своїх прав.

За правовою консультацією можна також звернутися, написавши повідомлення у месенджер Facebook-сторінки системи БПД (безоплатної правової допомоги), у публічний чат Telegram-каналу «Безоплатна правова допомога», у приватний чат системи БПД у Telegram або Viber, а також через мобільний застосунок «Безоплатна правова допомога».

Важливим аспектом в роботі за даним напрямом є також інформування учасників освітнього процесу щодо діяльності гарячих ліній, громадських та державних організацій та доступу до їх послуг.

Телефонні номери Національної «гарячої» лінії: 0800500225 або 116111 (цей номер розповсюджено у 26 європейських країнах).

Основними принципами роботи Національної дитячої «гарячої лінії» є анонімність і конфіденційність. «Гаряча лінія» приймає дзвінки від дітей та від дорослих, чий запити стосуються дітей.

На Національній дитячій «гарячій лінії» консультують психологи, юристи, соціальні працівники, соціальні педагоги та залучені експерти. Коло питань, із яких надаються консультації формується на основі отримуваних запитів від абонентів – насильство над дітьми та жорстоке поводження з ними у сім'ї та з боку оточення, психологічні проблеми, негаразди у стосунках з дорослими та однолітками, статеве життя, сімейні відносини, правосуддя щодо дітей, майнові права дітей, питання встановлення опіки, а також булінг і безпека в Інтернеті.

Окрім цього, дитина може звернутись:

- на гарячу лінію ГО «Ла Страда - Україна» з протидії насильству в сім'ї або із захисту прав дітей;
- до соціальної служби з питань сім'ї, дітей та молоді;
- Національної поліції України;
- Центру надання безоплатної правової допомоги.

Корисні джерела:

Сайт Міністерства освіти і науки України розділ «Безпека дітей в Інтернеті» <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahistpravditini/bezpeka-ditej-v-interneti>

Сайт Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти». Рубрика «Корисні посилання щодо теми антибулінгу»:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisniposilannya-shodo-temi-antibulingu>

Ресурси з медіаосвіти та медіаграмотності Безпека дітей в інтернеті: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahistpravditini/bezpeka-ditej-v-interneti>

Безпека в інтернеті: <https://imzo.gov.ua/diyalnist/bezpeka-v-interneti/>

□ Електронна бібліотека Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України:
<https://ispp.org.ua/elektronnabiblioteka/>

□ Портал медіаосвіти та медіаграмотності:

<https://medialiteracy.org.ua/category/library/resources-library/>

□ Підбірка актуальних ресурсів з медіаграмотності:
<https://gurt.org.ua/articles/42722/>.

Добірка онлайн-ресурсів про медіаграмотність від освітнього омбудсмена:

<https://nus.org.ua/news/dobirka-onlajn-resursiv-pro-mediagramotnist-vid-osvitnogoombudsmena/>

□ Добірка матеріалів про медіаграмотність:

<https://msu.edu.ua/library/mediagramotnist-korysni-materialy/>

□ Цифрова освіта: <https://osvita.diia.gov.ua/>

□ Цифрова гігієна: яких правил варто дотримуватися в інтернеті?:

<https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-gigiena-yakikh-pravil-varto-dotrimuvatisya-v-interneti>

□ Цифрова гігієна: як користуватися соцмережами, аби вони не використовували вас?: <http://surl.li/xgju>

Список використаних джерел:

□ Закон України «Про освіту»;

□ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»;

□ лист МОН України від 29.01.2019 №1/11-881 «Рекомендації для закладів освіти щодо застосувань норм Закону України щодо протидії булінгу»;

□ наказ МОН України від 28.12.2019 №1646, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.02.2020 за №111/343994 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти»;

□ лист МОН України від 13.04.2020 № 1/9-207 «Роз'яснення щодо застосування наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1646»;

□ наказ МОН України від 26.02.2020 № 293 «Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти»;

□ наказ МОН України від 28.03.2022 р. № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні»

□ лист МОН України від 20.03.2020 року № 6/480-20 «Про план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти»;

□ лист МОН України від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)»;

□ лист МОН України від 10. 03. 2021 р. № 1/9-128 «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків»;

□ Сайт Міністерства освіти і науки України:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> ,

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/dlya-fahivciv/onlajnavchannya> .

□ Сайт освітнього проекту "На урок" <https://naurok.com.ua/>

□ Сайт Інформаційно-освітньої кампанії Безпека дитини в інтернеті | #stop_sexтинг <https://stop-sexting.in.ua/>